

de mos

Jaargang 32
Februari 2016

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

2

NIDI

inhoud

- 1 Langer doorwerken valt nog niet mee
- 5 Geschiedenis en betekenis van de Antilliaanse migratie
- 7 Was China's éénkind-beleid nodig?
- 8 Leidt opwarming van de aarde tot minder geboorten?

Foto: peetledijk/Flickr

Langer doorwerken valt nog niet mee

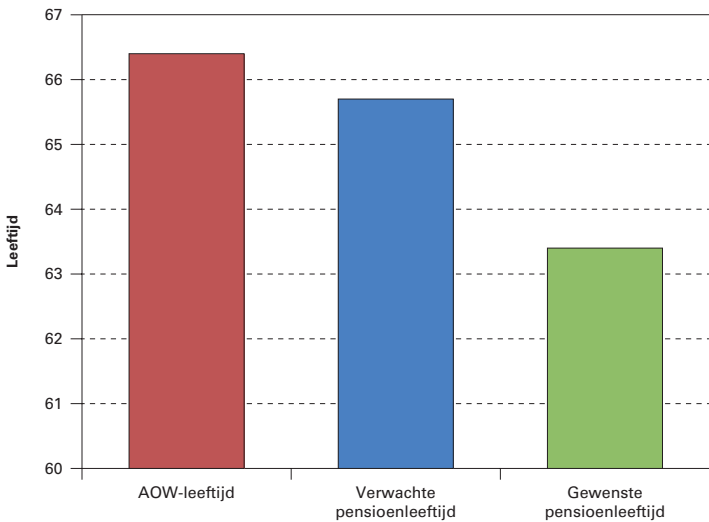
KÈNE HENKENS, HANNA VAN SOLINGE,
MARLEEN DAMMAN & ELLEN DINGEMANS

Door de elkaar snel opvolgende veranderingen in de regelgeving rondom het pensioen moeten werknemers én werkgevers hun oriëntatie op pensioen grondig herzien. Voor grote groepen werknemers raakte de pensioendatum waarop men al jaren rekende plotseling uit zicht. Nieuw NIDI-onderzoek laat zien hoe oudere werknemers reageren op de wijzigingen in de pensioenregelingen: veel oudere werknemers voelen zich overvallen en boosheid is vaak troef. Langer doorwerken blijkt voor een aanzienlijke groep oudere werknemers niet mee te vallen.

Het Nederlandse pensioenlandschap is sterk in beweging. Werknemers geboren in of na 1950 werden binnen een relatief kort tijdsbestek geconfronteerd met een aantal ingrijpende wijzigingen in de pensioenregelingen. In 2006 werden de fiscale faciliteiten om te stoppen met werken vóór het 65ste jaar afgeschaft, en in 2012 werd besloten om de AOW-leeftijd stapsgewijs te verhogen tot 67 jaar (en daarna te koppelen aan de levensverwachting). Voor grote groepen werknemers is daarmee de pensioendatum waarop men zich al jaren richtte, vrij abrupt uit zicht geraakt. Voor veel ouderen moest in het zicht van de haven het roer om. In dit nieuwe NIDI-onderzoek (zie kader p. 3) hebben we ons de vraag gesteld hoe oudere werknemers omgaan met de veranderingen in de pensioenregelingen en wat de grootste uitdagingen zijn om langer doorwerken in de praktijk te brengen.

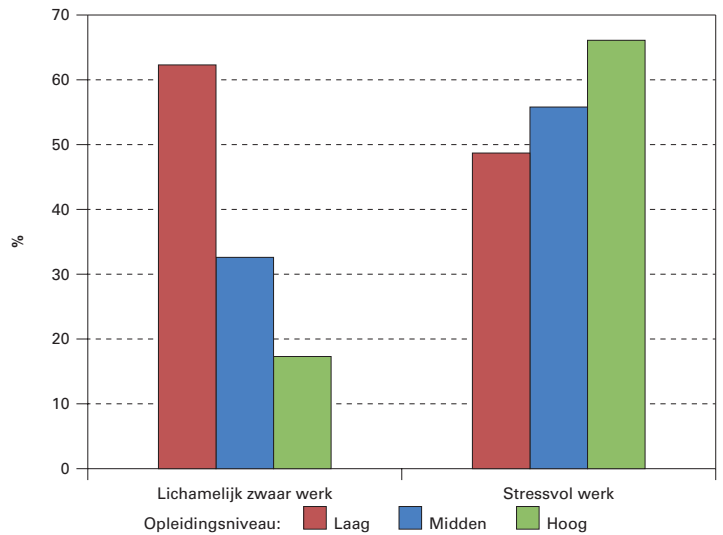
De effecten van de veranderingen in de regelgeving zijn zichtbaar in figuur 1. De linker balk is de gemiddelde AOW-leeftijd voor de deelnemers aan het onderzoek, allen geboren tussen 1950 en 1955. Deze is met gemiddeld 66,4 jaar al flink hoger dan de voorheen vaste AOW-gerechtigde leeftijd van 65 jaar. Aan de deelnemers aan het onderzoek vroegen we op welke leeftijd men verwacht daadwerkelijk met pensioen te gaan in de huidige baan én naar de leeftijd waarop men met pensioen zou zijn gegaan als men het zelf voor het zeggen had. Gemiddeld verwacht de huidige zestigplusser

Figuur 1. Gemiddelde AOW-leeftijd en verwachte en gewenste pensioenleeftijd van werknemers van 60 jaar en ouder, 2015

Bron: NIDI Pensioen Panel Onderzoek.

Figuur 2. Percentage werknemers van 60 jaar en ouder dat het werk als lichamelijk zwaar of stressvol ervaart naar opleidingsniveau*, 2015

* Laag: ten hoogste LBO; Hoog: HBO en Universiteit.

Bron: NIDI Pensioen Panel Onderzoek.

citaten

OVERVALLEN DOOR DE REGELINGEN

"Geboren in 1951, op mijn 59ste jaar nog 3,5 jaar werken. 61 jaar nog 2,5. 62 jaar nog 3,5. 63 jaar nog 3,5. Er komt steeds maar bij en het wordt niet minder. Dat maakt mij moedeloos en verkleint mijn plezier in het werk. Kan ik dit opbrengen?" (Docente op een VMBO-school, 64 jaar)

"Op zich is het niet vreemd dat de pensioenleeftijd omhoog moet. Irritatie is er bij mij wel dat de regels van het pensioenstelsel steeds voor cohorten wordt veranderd, terwijl het soms niet mogelijk is daar fatsoenlijk op te anticiperen. De wispelturigheid in dit beleid is te groot." (stafmedewerker bij universiteit, 60 jaar)

"De hogere pensioen- en AOW leeftijd heeft mij in zoverre overvallen dat het maatregelen zijn waar ik geen vat op heb. Mijns inziens zijn het verkapte bezuinigingsmaatregelen die alleen maar tot doel hebben werkloosheid af te wentelen op de schouders van de ouderen." (ICT-er werkzaam bij detachingsbureau, 62 jaar)

met 65,7 jaar te stoppen. Als men het zelf voor het zeggen had, was men echter al gestopt op 63,4 jarige leeftijd: drie jaar eerder dan de AOW-leeftijd. Dat is in de nieuwe regelgeving echter heel kostbaar (ieder jaar dat men eerder stopt betekent een korting op het pensioen van ongeveer 8 procent). Het merendeel van de werknemers verwacht iets eerder of op de nieuwe pensioenleeftijd met pensioen te gaan. Eén op de tien denkt door te werken na 67 jaar.

Minder uren werken

In een groot aantal pensioenregelingen is het tegenwoordig mogelijk met deeltijdpensioen te gaan of via een andere regeling minder uren te gaan werken in aanloop naar de AOW. Deeltijdpensioen kan zo de druk van het langer doorwerken voor een deel wegnemen. De werkgever moet dit wel goedkeuren. Van de werknemers in het onderzoek is iets meer dan een vijfde in de aanloop naar pensioen reeds minder gaan werken. Zo'n 14 procent doet dit nu nog niet, maar heeft wel plannen in die richting. Een vijfde weet

Foto: Roel Wijnants/Flickr

het nog niet. Minder uren werken is populairder onder mannen (27%) dan onder vrouwen (17%). Dat komt waarschijnlijk doordat vrouwen sowieso al vaker parttime werken. Opvallend is dat een kwart van de 60-plussers aangeeft dat het binnen de organisatie waar men werkt niet mogelijk is om minder uren te werken.

Meer dienstjaren

Door veranderingen in de pensioenregelingen moeten werknemers geboren na 1950 veel langer doorwerken dan hun collega's uit eerdere geboortejaren. De mannen in ons onderzoek zullen gemiddeld uitkomen op 46,2 dienstjaren, de vrouwen op 40,5. Driekwart van de deelnemers werkt uiteindelijk 40 jaar of meer, 42 procent zelfs 45 jaar of meer. Hierbij is rekening gehouden met eventuele onderbrekingen in verband met zorg voor kinderen, werkloosheid of andere zaken, zoals studie. Bij mannen is er is een duidelijke relatie met het opleidingsniveau. Van degenen met een lagere opleiding (hooguit LBO) heeft 83 procent bij pensioen 45 of meer dienstjaren. Dat

geldt voor 13 procent van de personen met een hogere opleiding (HBO en Universiteit). Bij vrouwen zien we geen verschillen van betekenis naar opleidingsniveau. Toen deze vrouwen van 60 jaar en ouder in de jaren 70 van de vorige eeuw de arbeidsmarkt betraden, was het zeer gebruikelijk om na de geboorte van het eerste kind te stoppen met werken. Ongeveer 70 procent van de vrouwen heeft haar loopbaan met de komst van kinderen onderbroken. Hoger opgeleide vrouwen onderbraken hun loopbaan echter minder vaak of voor een kortere periode. Hierdoor komen ze per saldo uit op dezelfde arbeidsduur als de lager en middelbaar opgeleide vrouwen, die eerder begonnen met werken, maar er dus langer tussenuit gingen.

Gezond en wel?

Bij een opschuivende pensioenleeftijd komen vragen rondom gezondheid en welbevinden al snel om de hoek kijken. Zeven op de tien oudere werknemers in dit onderzoek heeft minstens één door een arts vastgestelde langdurige ziekte, aandoening of handicap. Een kwart heeft zelfs drie of meer aandoeningen. Ruim veertig procent wordt door gezondheidsklachten in lichte (35%) of sterke (9%) mate belemmerd in het werk. Ook wat dit betreft zijn er grote verschillen naar opleidingsniveau. Hoewel het gemiddelde aantal klachten niet verschilt, geven de lager opgeleiden veel vaker aan belemmerd te worden door hun klachten (55%), dan hoger opgeleiden (38%). Opleidingsverschillen komen we ook tegen als het gaat om werkbeleving (figuur 2). De meerderheid van de lager opgeleiden ervaart het werk als lichamenlijk zwaar, terwijl de meerderheid van de middelbaar en hoger opgeleiden last heeft van werkstress. Een derde van de lager opgeleiden heeft werk dat zowel lichamenlijk zwaar als stressvol is. Onder de hoger opgeleiden is dat veel minder, namelijk 13 procent. Een en ander suggereert dat langer werken voor veel 60-plussers allerminst vanzelf gaat.

Als een overval

Hoewel er in beleidskringen al sinds de jaren 90 van de vorige eeuw gediscussieerd is over aanpassing van de pensioenregelingen, kwamen de stelselwijzigingen voor veel werknemers toch nog

Het NIDI is in 2015 gestart met een nieuw onderzoek onder oudere werknemers. Aan het onderzoek werd deelgenomen door circa 6.800 werknemers (55% mannen en 45% vrouwen) van 60 jaar en ouder aangesloten bij drie grote pensioenfondsen in Nederland. De pensioenfondsen vertegenwoordigen de sectoren overheid, onderwijs, zorg, welzijn en bouw. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in het pensioneringsproces en de krachten die daarop van invloed zijn. Speciale aandacht is er voor de vraag of oudere werknemers er al dan niet in slagen zich aan te passen aan de veranderingen in de pensioenregelingen. In de vragenlijst konden de deelnemers ook hun ervaringen in hun eigen woorden kwijt. Deze bijdrage doet verslag van de eerste uitkomsten van dit onderzoek.

onverwacht. Vier op de tien deelnemers aan het onderzoek geeft aan erg of heel erg te zijn overvallen door de verhogingen van de pensioenleeftijd. Op het moment dat in 2006 de VUT- en prepensioenregelingen ophielden te bestaan, was men tussen de 51 en 56 jaar oud. Waar hun iets oudere collega's nog op 62-jarige leeftijd of eerder konden stoppen met werken, moest deze groep vanaf dat moment door tot 65. Door de wetwijziging van 2012 kon dat voor sommigen oplopen tot 67 jaar. Velen zien dit als een groot onrecht: 44 procent van alle deelnemers geeft aan boos of zeer boos te zijn over de verhoging van de pensioenleeftijd. Ook het feit dat er aan de ene kant verwacht wordt dat men langer doorwerkt, maar dat daar aan de andere kant binnen organisaties vaak weinig steun voor is, wekt irritatie. Boosheid komt vooral voor bij mensen met een lange arbeidsduur (45 of meer dienstjaren bij pensioen). Ook neemt de boosheid toe naarmate men door gezondheidsklachten meer wordt belemmerd in het werk (figuur 3 en 4).

Boosheid en functioneren

Boosheid heeft gevolgen op de werkvloer. We gingen na in hoeverre er onder de werknemers van 60 jaar en ouder sprake is van 'voorsorteren': door houding of gedrag (meer) afstand nemen van het werk vooruitlopend op het daadwerkelijk moment van uittreden. We keken daarbij naar drie dimensies: voorsorteren door de werktijd zo veel mogelijk terug te dringen, voorsorteren in de vorm van het niet meer investeren in sociale relaties op het werk en voorsorteren door niet meer te investeren in scholing. Van alle werknemers

citaten

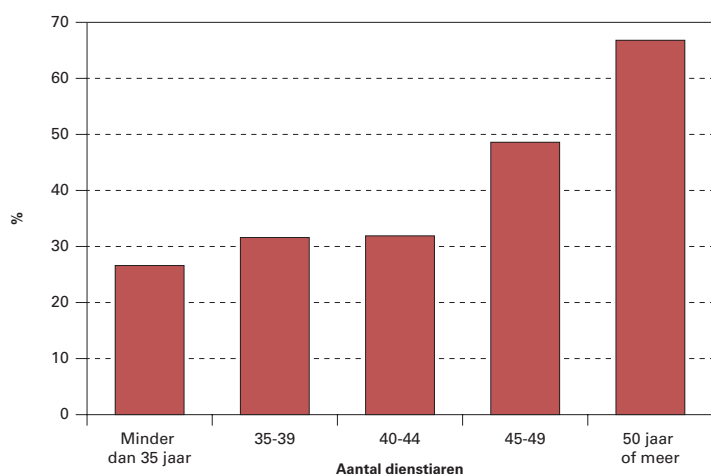
BOOS

"40 jaar werken en denken met ongeveer 62 jaar te kunnen stoppen. Dan vlakbij de eindstreep worden er nog 'gewoon' 4 jaar bijgegeven. Dat frustrereert! Het is voor jonge kinderen ook niet goed om opa's en oma's voor de klas te hebben." (Leerkracht op een basisschool, 61 jaar)

"Ik werk onafgebroken vanaf mijn 17de. Eerst kon ik stoppen op mijn 61ste jaar. Dat is verhoogd naar 62, daarna naar 65, en nu naar 66 jaar. Ik heb er eerlijk gezegd wel genoeg van. Wanneer houdt dit op?" (medewerker Technische Dienst bij een ministerie, 63 jaar).

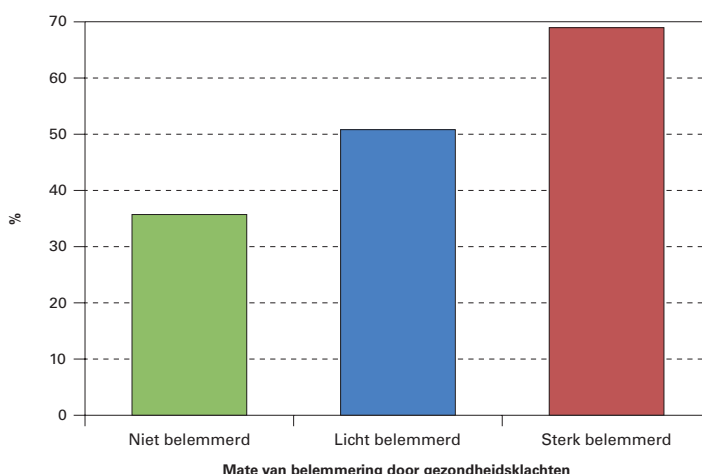
"Er moet meer gedaan worden voor ouderen die al meer dan 45 jaar hebben gewerkt. Het lijkt nooit genoeg te zijn!!!" (kraanmachinist werkzaam bij een gemeentelijke dienst, 61 jaar)

Figuur 3. Percentage werknemers van 60 jaar en ouder dat (zeer) boos is over de verhoging van de pensioenleeftijd naar aantal dienstjaren, 2015

Bron: NIDI Pensioen Panel Onderzoek.

Figuur 4. Percentage werknemers van 60 jaar en ouder dat (zeer) boos is over de verhoging van de pensioenleeftijd naar mate van belemmering in het werk door gezondheidsklachten, 2015

Bron: NIDI Pensioen Panel Onderzoek.

citaten

MOEIZAAM DOORWERKEN

"Ik vind het moeilijk dat er in deze tijden geen rekening meer gehouden wordt met het feit dat het werk je steeds moeilijker afgaat. Vroeger toen 65 jaar gewoon was zag ik dat ouderen het rustiger aan mochten, konden doen. Nu de leeftijd verhoogd is, moet iedereen helemaal topfit blijven tot de uiterste datum. Dat is niet reëel en het lukt de meesten niet." (medewerkster Facilitaire Dienst bij een ministerie, 61 jaar)

"Vanwege mijn gezondheid ga ik binnenkort met pensioen. Dan ben ik 64 jaar oud en heb ik 49 jaar gewerkt. Mijn werkgever doet helemaal niets voor mij om het vol te kunnen houden tot 65 en 9 maanden. En ik ben ook niet de man om mij regelmatig ziek te melden." (chauffeur bij de Reinigingsdienst, 64 jaar).

"Ik had graag mijn werk willen voortzetten tot mijn aow. Door een combinatie van gezondheidssituatie, hoge eisen werkgever en leeftijd is dit niet mogelijk." (kraamverzorgster, 63 jaar)

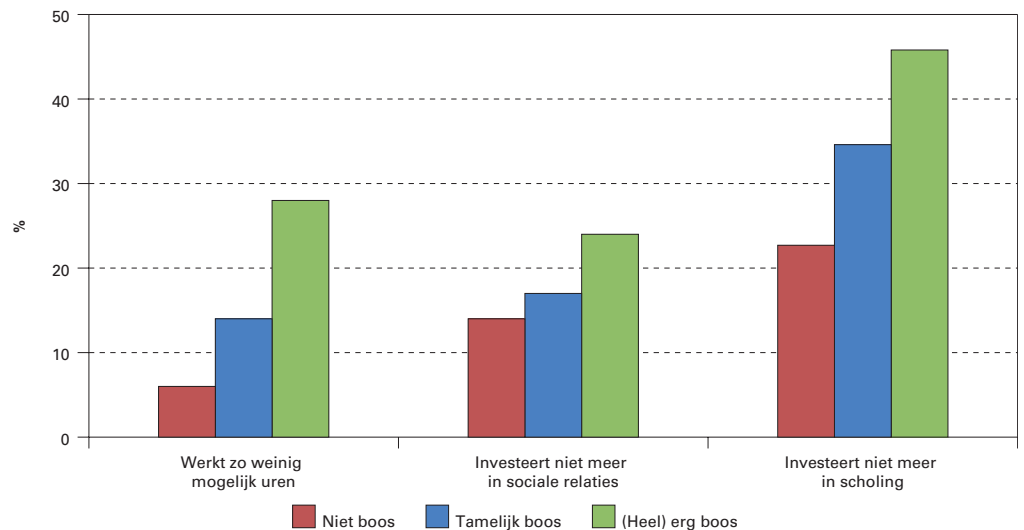
citaten

TEGENGESTELDE KRACHTEN

"Het lijkt alsof langer doorwerken tegenwoordig een negatief aanzien krijgt. Ik word scheef aangekeken omdat men over het algemeen van mening is dat ik eerder plaats moet maken voor een jongere." (medewerker Burgerzaken bij een gemeente, 61 jaar)

"Ik heb problemen met de stelling vanuit de regering dat we langer moeten doorwerken, maar dat er niet de mogelijkheden voor zijn. Oudere werknemers worden in veel gevallen buiten spel gezet." (werkvoorbereider bij een bouwbedrijf, 61 jaar)

Figuur 5. Percentage werknemers van 60 jaar en ouder naar drie dimensies van voorsorteergedrag en mate van boosheid over de verhoging van de pensioenleeftijd, 2015

Bron: NIDI Pensioen Panel Onderzoek.

geeft 17 procent aan het (helemaal) eens te zijn met de stelling "Ik grijp elke mogelijkheid aan om minder uren te gaan werken". Bijna 20 procent is het (helemaal) eens met de stelling "Ik stop steeds minder energie in het leren kennen van nieuwe collega's". Ruim 35 procent stemt in met de stelling "Ze moeten bij mij niet meer aankomen met nieuwe cursussen". Oudere werknemers die boos zijn over de verhoging van de pensioenleeftijd sorteren meer voor, zoals blijkt uit figuur 5. Bijvoorbeeld, van de mensen die boos zijn over de verhoging van de pensioenleeftijd is 28 procent erop gericht om zo weinig mogelijk uren te werken. Onder mensen die niet boos zijn, geldt dit slechts voor 6 procent. De helft van alle werknemers sorteert op enigerlei wijze – dat wil zeggen minstens op één van de genoemde aspecten – voor.

Toekomst

De cultuur van vervroegd uittreden uit het arbeidsproces is in Nederland voorbij. Ouderen ontkomen er niet aan zich aan te passen aan een hogere pensioenleeftijd. De eerste resultaten van dit grootschalige onderzoek onder 60-plussers

op de werkvloer laat zien dat dit aanpassen vaak niet meevalt. Enerzijds is er de onvrede over de opeenstapeling van beleidsmaatregelen waaraan men zich halsoverkop moet aanpassen. Anderzijds hebben veel 60-plussers moeite met de lichamelijke en geestelijke belasting van het werk. Vanuit frustratie trappen grote aantallen oudere werknemers in aanloop naar hun pensioen op de rem. De helft van de werknemers in het onderzoek neemt op enigerlei wijze afstand van het werk vooruitlopend op het daadwerkelijke moment van uittreden. De toekomst zal uitwijzen of dit een tijdelijk verschijnsel is, of iets dat bij een verdere stijging van de pensioenleeftijd nog zal toenemen.

Kène Henkens, Hanna van Solinge, Marleen Damman en Ellen Dingemans, NIDI,
e-mail: henkens@nidi.nl en solinge@nidi.nl

Foto: Roel Wijnants/Flickr

Geschiedenis en betekenis van de Antilliaanse migratie

GERT OOSTINDIE

Migratie is een kernbegrip in het bestaan van de zes eilanden die vroeger de Nederlandse Antillen hetten. De eerste eeuwen van hun koloniale geschiedenis werden de eilanden (opnieuw) bevolkt door immigranten uit Afrika en Europa. In de twintigste eeuw groeiden de bevolkingen sterk, nu vooral door intraregionale migratie. Nog steeds maken regionale migranten een belangrijk deel uit van de eilandbevolkingen, maar de laatste decennia werd ook de demografische band met Nederland sterker. Het resultaat: een grote diversiteit die het vrijwel onmogelijk maakt om van 'de' Antilliaan te spreken.

Caribische geschiedenis is migratiegeschiedenis, en de Antilliaanse geschiedenis vormt geen uitzondering op deze regel. Toen Columbus in 1492 de Cariben en daarmee de 'Nieuwe Wereld' ontdekte woonden er misschien een half miljoen, misschien een miljoen mensen op de Caribische eilanden. Anderhalve eeuw later waren deze 'Indianen' vrijwel verdwenen. Dat wil zeggen: uitgestorven door ziektes uit de Oude Wereld, uitgemoord, of opgegaan in de nieuwe bevolkingen. Die nieuwe bevolking van de Cariben bestond voornamelijk uit immigranten: Europese kolonisten van diverse pluimage en Afrikanen die er als slaaf heen waren gebracht.

De koloniale periode, 1634-1954

De Spanjaarden schreven de kleinere Antillen al snel af als *islas inútiles*, nutteloze eilanden. Voor de lucratieve plantagelandbouw waren zij ongeschikt – alle zes door hun kleinheid, de drie Benedenwinden (Aruba, Bonaire en Curaçao) bovendien door hun geringe vruchtbaarheid. Onder Nederlands bewind werden Curaçao en Sint Eustatius vanaf 1634 toch tot ontwikkeling gebracht, maar dan als centra voor grotendeels illegale handel. Voornamelijk op Aruba ontwikkelde zich een bescheiden Indiaans-Europese bevolking. Op de andere vijf groeide de bevolking door gedwongen immigratie uit Afrika en vrijwillige immigratie van kleinere aantallen Europeanen. Rond 1790 telden de zes eilanden gezamenlijk zo'n 38 duizend inwoners, van wie 21 duizend op Curaçao. De bevolking liep daarna snel terug tot 33 duizend in 1863, waarvan 19 duizend op Curaçao. Het aandeel van slaven in de Curaçaose bevolking was teruggelopen van 61 procent in 1790 tot 29 procent aan de vooravond van de afschaffing van de slavernij, 1 juli 1863.

Tussen de late achttiende en de vroege twintigste eeuw verkeerden de eilanden in permanente crisis. Geen wonder dat er in Nederland stemmen opgingen om ze maar te verkopen aan de meest biedende partij, die zich echter nooit aandeed. Een ommekeer diende zich aan met de vestiging van olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao. De Arubaanse bevolking groeide van 10 duizend in 1925 tot 55 duizend in 1960, die van Curaçao van 40 duizend tot 130 duizend. Uiteraard speelde een verbetering van de gezondheidssituatie hier

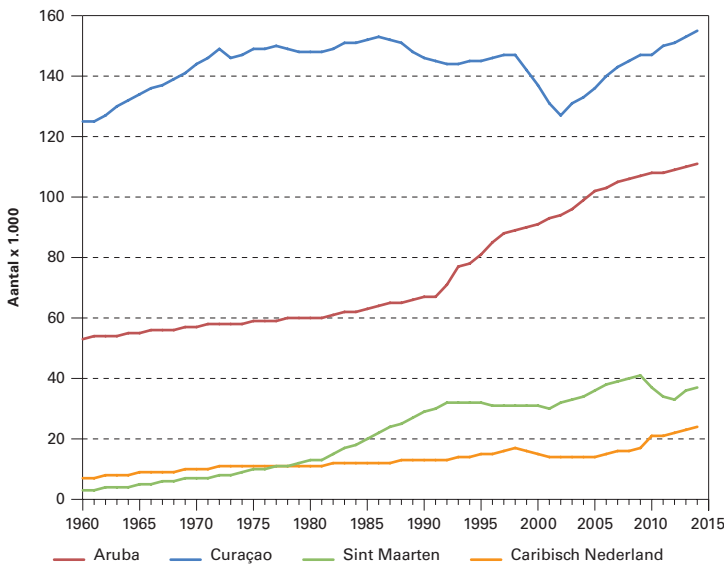

Foto: Roel Wijnants/Flickr

bij een rol, maar de belangrijkste factor was de immigratie vanuit de regio, niet alleen uit de andere Antillen, maar vooral de Britse Cariben, Suriname en Venezuela. Alleen het leidinggevende kader van de nieuwe industriële samenlevingen kwam uit Nederland en, op Aruba, uit de Verenigde Staten.

Het hoogtepunt van deze industriële fase lag in de periode van, en onmiddellijk na, de Tweede Wereldoorlog. Rond 1950 lag het inkomen per hoofd van de bevolking op de eilanden hoger dan in Nederland. Al was die welvaart zeer ongelijk verdeeld. Net als vandaag behoorden de eilanden toen tot de rijkste van hun wijde omgeving – vandaar de aantrekkingskracht op migranten. De voorspoed bevorderde de ontwikkeling van een lokale politieke elite die in staat was, samen met Surinaamse partners, om Den Haag tot een ingrijpende bestuurlijke hervorming te bewegen. In 1954 werd het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden van kracht, waardoor Suriname en de Nederlandse Antillen de status van autonoom land binnen het Koninkrijk verwierven.

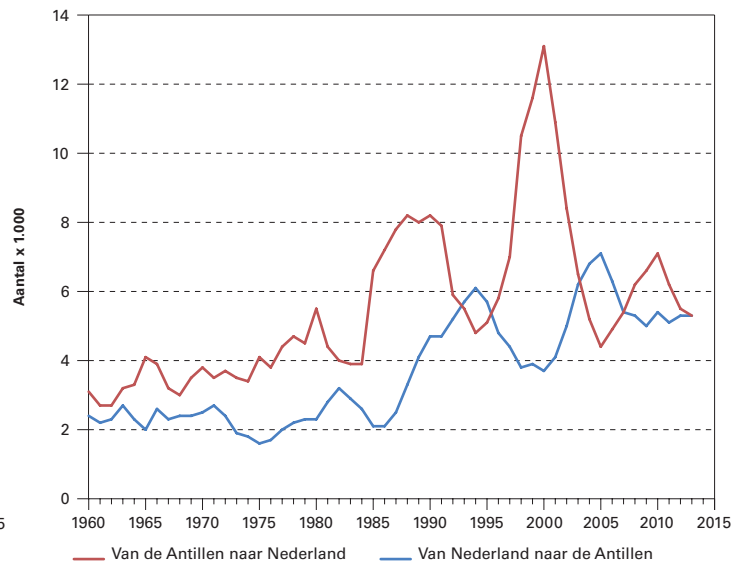
Figuur 1. De bevolking van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba), 1960-2014*

* Voor Aruba, Sint Maarten en Caribisch Nederland zijn de data voor de jaren waarin er geen census was bijgeschat door interpolatie.

Bronnen: CBS Aruba; CBS Curaçao; Department of Statistics Sint Maarten; CBS Nederlandse Antillen (Caribisch Nederland tot 2010); CBS Nederland (Caribisch Nederland vanaf 2010). Bewerking Roel Jennissen, WODC.

Figuur 2. Migratie tussen de (voormalige) Nederlandse Antillen en Nederland, 1960-2013

Bron: CBS Nederland.

Autonomie, 1954 tot heden

Aan die non-soevereine status hebben de Antillen sindsdien, niet tot vreugde van Den Haag, vastgehouden. Evenmin bleven de Antillen, zoals Nederland wenste, bij elkaar: in 1986 kreeg Aruba een status aparte, in 2010 werden de Antillen volledig opgebroken. Aruba, Curaçao en het Bovenwindse Sint Maarten zijn sindsdien autonome landen binnen het Koninkrijk, de drie kleinste eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba werden ‘openbare lichamen’, een soort overzeese gemeentes van Nederland. Het postkoloniale moederland, dat geen economisch of geopolitiek belang meer hechtte aan de eilanden, had sinds 1970 vergeefs aangestuurd op de soevereiniteits-overdracht aan de ‘Antillen-van-zes’. Het kreeg precies het tegengestelde: de Antillen bleven bestuurlijk niet bij elkaar, maar wel bij Nederland.

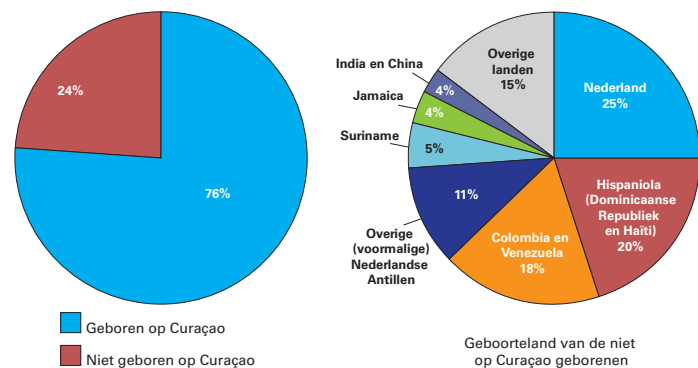
De weigering om ‘het geschenk’ van de onafhankelijkheid te aanvaarden werd breed gedeeld door de Antilliaanse bevolking en politiek. Deze keuze voor non-soevereiniteit had grote demografische gevolgen. Allereerst op de eilanden zelf. De olieraffinaderijen verloren door arbeidsbesparende innovaties en door ontwikkelingen in de internationale markt, hun centrale betekenis

voor de eilandeneconomie. Zoals de meeste kleinere eilanden in de regio maakten de Antillen de transitie naar een economie gebaseerd op dienstverlening, in het bijzonder toerisme. Het feit dat de Nederlandse vlag op de eilanden bleef wapperen maakte het voor externe investeerders aantrekkelijk juist daar te investeren, vanwege politieke stabiliteit en financiële zekerheid.

Bevolkingsgroei

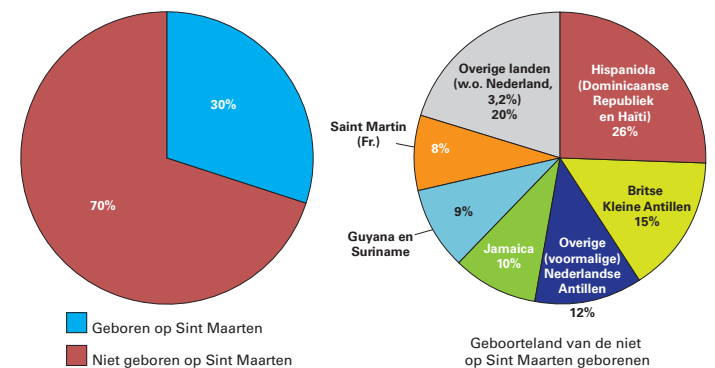
Vooral de ontwikkeling van Aruba en Sint Maarten was spectaculair (figuur 1). Tussen 1960 en 2015 namen hun bevolkingen toe van respectievelijk 55 duizend naar 110 duizend en van 3 duizend naar 40 duizend. In de laatste decennia wint ook het toerisme op Bonaire en Curaçao sterk aan betekenis, en daarmee ook hun bevolking. Bonaire groeide de afgelopen vijftien jaar van 10 duizend naar 18 duizend, Curaçao van 130 duizend naar 150 duizend. Zelfs op de twee kleinste eilanden nam de bevolking met ruim 50 procent toe. In alle gevallen werd de demografische groei voornamelijk teweeg gebracht door immigratie uit de regionale omgeving, maar overigens ook uit Nederland. Waren de zogeheten BES-eilanden (Bonaire, Sint Eustatius, Saba) voorheen vrijwel marginaal in deze ontwikkeling, juist

Figuur 3. Bevolking van Curaçao naar geboorteland, 2011

Bron: CBS Curaçao.

Figuur 4. Bevolking van Sint Maarten naar geboorteland, 2011

Bron: Department of Statistics Sint Maarten.

hun statusverandering naar overzeese gemeentes heeft kennelijk een sterke impuls gegeven aan de immigratie daar.

De keuze voor non-soevereiniteit had nog een cruciaal gevolg. Deze status impliceert namelijk dat alle Antillianen – al heten zij formeel niet meer zo sinds het uiteenvallen van de Nederlandse Antillen – burger van het Koninkrijk zijn en daarmee het recht hebben zich te vestigen in Nederland. Er is intensieve circulaire migratie, maar de balans is een sterk Antilliaans vertrekoverschot (figuur 2). De omvang van de Antilliaanse gemeenschap in Nederland werd rond 1965 op enkele duizenden geschat, hoofdzakelijk studenten; vandaag gaat het om 150 duizend mensen. De totale bevolkingsomvang van de zes eilanden is 300 duizend. Veruit de meeste Antillianen in Nederland komen uit Curaçao, zozeer dat de totale Curaçaose gemeenschap vandaag ongeveer evenwichtig gespreid is aan beide zijden van de oceaan. Maar ook een flink percentage van de andere eilanders heeft zich in Nederland gevestigd. Dit is van cruciale politieke betekenis: nu de Antilliaanse bevolking transnationaal is geworden, is de kans dat de eilandbevolkingen ooit zullen kiezen voor de onafhankelijkheid nog verder afgenomen. Niet alleen zouden zij daarmee voordelen verliezen in de sfeer van rechtsbescherming en economische steun, maar ook het open migratiecircuit dat hen nu in staat stelt hechte banden te onderhouden met Antillianen in Nederland.

Waar op alle eilanden de bevolking de afgelopen dertig jaar vrijwel onafgebroken groeide door immigratie, laat de bevolkingsontwikkeling van Curaçao een afwijkend beeld zien. De bevolking schommelde daar tussen 1970 en 1990 rond 150 duizend, om daarna sterk te dalen tot 130 duizend in 2000. Sindsdien klom de geregistreerde bevolking weer naar het oude niveau. Hier heeft zich een paradoxale ontwikkeling voltrokken. Terwijl een belangrijk deel van de Curaçaose bevolking vertrok naar Nederland, vestigden migranten van elders – vooral uit de nabije omgeving – zich op het eiland. Door deze vervangingsmigratie bleef de bevolking uiteindelijk op peil. Het betekent wel dat de hedendaagse Curaçaoënaar, net als in het midden van de twintigste eeuw, vaak eerste- of tweede-generatie immigrant is.

Wie is 'de' Antilliaan?

Het grote aandeel van immigranten in de bevolking heeft in het verleden op de eilanden heftige debatten opgeroepen over wie een 'echte' Antilliaan is, en deze kwestie speelt vandaag opnieuw. Dat is niet zo vreemd. Een kwart van de Curaçaose bevolking is niet op het eiland geboren (zie figuur 3); als we de tweede generatie meewegen dan is waarschijnlijk de helft van de bevolking 'allochtoon' volgens Nederlandse criteria (ten minste een van beide ouders elders geboren). Op de andere eilanden is het aantal eerste-generatie immigranten nog hoger: een derde op Aruba, 40 procent op Bonaire, 55 procent op Sint Eustatius en Saba en niet minder dan 70 procent op Sint Maarten (zie figuur 4). Daarmee zijn deze eilanden enigszins vergelijkbaar met wijken van onze grote steden, maar als geheel onvergelijkbaar veel

minder 'autochtoon' dan Nederland als geheel. Niettemin zijn de debatten op de eilanden over immigranten aanmerkelijk minder venijnig dan te onzent.

Dit neemt niet weg dat het bijzonder moeilijk is 'de' Antilliaan te karakteriseren. De typische Antilliaan bestaat niet. Een gebrek aan gemeenschappelijk natiegevoel was een belangrijke reden dat de Nederlandse Antillen geen stand hielden. Het draait sindsdien alleen nog maar om de identiteit van de eilanden – waarbij overigens te gemakkelijk wordt gestapt over het feit dat onderlinge migratie juist een van de weinig onderling verbindende factoren is gebleven.

Wat is dan de Arubaan, Bonairiaan, enzovoorts? Dat is met de dag moeilijker te zeggen. Immigranten hebben zich de afgelopen decennia snel een weg gevonden. Ze worden vanzelf deel van die eilandsamenlevingen – en daarmee, op termijn, ook burgers van het Koninkrijk der Nederland, met een paspoort en het recht zich in Nederland te vestigen. De integratie van migranten op de eilanden is daarom een kwestie die ook het Europese deel van het Koninkrijk direct aangaat. Dat lijkt in Den Haag nog altijd niet goed te worden beseft.

Wanneer, waarheen, waarom – en wat betekent het?

De Antilliaanse geschiedenis staat gelijk aan migratiegeschiedenis. Tot ver in de koloniale tijd ging het uitsluitend om immigratie, in de eerste plaats – gedwongen – van Afrikanen, voorts van Europeanen. Daarna werd migratie een kwestie van min of meer vrije keuze, of het nu ging om intraregionale migratie of, vooral sinds 1980, emigratie naar Nederland. De motieven van de twintigste-eeuwse migranten waren aanvankelijk strikt economisch van aard: arbeid. In de laatste decennia zijn zowel voor de intraregionale migratie naar de eilanden als voor de Antilliaanse migratie naar Nederland ook de *pull* factoren van een veilige rechtsorde, sociale voorzieningen en kettigmigratie van groot belang geworden.

De betekenis van deze intensieve migratiebewegingen vertaalde zich in grote veranderingen in bevolkingsstructuur en -aantallen op de eilanden. Voor de bewoner van de Antillen was en is er een groeiende verwarring over wat het betekent om 'Antilliaan', dan wel 'Sabaan', et cetera te zijn. Dat is kenmerkend voor deze tijden van globalisering, maar zelden zo sterk merkbaar als in deze voormalige Nederlandse koloniën, die nog lang deel zullen uitmaken van het Koninkrijk.

Gert Oostindie, KITLV, e-mail: oostindie@kitlv.nl

WAS CHINA'S
ÉÉNKIND-BELEID
NODIG?

Toen China kort geleden het beruchte éénkind-beleid afschafte was dit prachtig nieuws. Na 37 jaar kwam er een einde aan de grove inbreuk op de mensenrechten van Chinese vrouwen en mannen. In de afgelopen jaren waren de touwtjes al steeds verder gevierd en kwamen er steeds meer uitzonderingen op de stelregel dat paren maar één kind mochten hebben. Maar de volledige afschaffing kwam toch nog onverwacht.

Volgens de Chinese autoriteiten voorkwam dit beleid de geboorte van ten minste 400 miljoen Chinezen, waarmee een wezenlijke bijdrage werd geleverd aan het beteugelen van de Chinese bevolkingsgroei en het bevorderen van economische ontwikkeling. Deze bewering werd door velen als 'bewijs' van Chinese effectiviteit aangenomen. Ondanks de morele kritiek op dit beleid kwam dit toch goed uit, was vaak de teneur van de commentaren. Maar klopt dit ook?

Demografen en anderen hebben altijd vraagtekens gezet bij deze claim. Het meest recent vestigde econoom en Nobelprijswinnaar Amartya Sen er in de New York Times nog maar eens de aandacht op. De spectaculaire geboortedaling in China is al vóór de invoering van het éénkind-beleid in 1978 begonnen. Ondanks beweringen van het tegendeel zat China niet verstrikt in onwrikbare hoge geboortecijfers waaraan het nieuwe beleid een einde maakte. In de jaren vóór de invoering was het kindertal al gehalveerd van zes naar drie kinderen per vrouw. Deze daling zette zich vervolgens gewoon voort en volgde een vergelijkbaar pad als in andere landen. De daling van het Chinese kindertal heeft dan ook alles te maken met het stijgende opleidingsniveau en de sterkere positie van Chinese vrouwen, die tegenwoordig ongeveer evenveel kinderen krijgen als in Nederland. Het draconische beleid was feitelijk overbodig. Goed dat het is afgeschaft.

Nico van Nimwegen is Honorary Fellow van het NIDI.

Leidt opwarming van de aarde tot minder geboorten?

Barreca en collega's, onderzoekers van het Amerikaanse National Bureau of Economic Research, hebben vastgesteld dat een hoge temperatuur tot een laag geboortecijfer leidt. Zij hebben berekend dat als het op een dag warmer is dan 26 graden er negen maanden later in de Verenigde Staten 0,4 procent minder kinderen worden geboren. Op grond van deze samenhang voorspellen ze dat de opwarming van de aarde zal leiden tot een daling van het aantal geboorten. Voor de Verenigde Staten berekenen ze dat het aantal geboorten na 2070 door de klimaatverandering met 2,6 procent zal dalen. Klopt die verwachting?

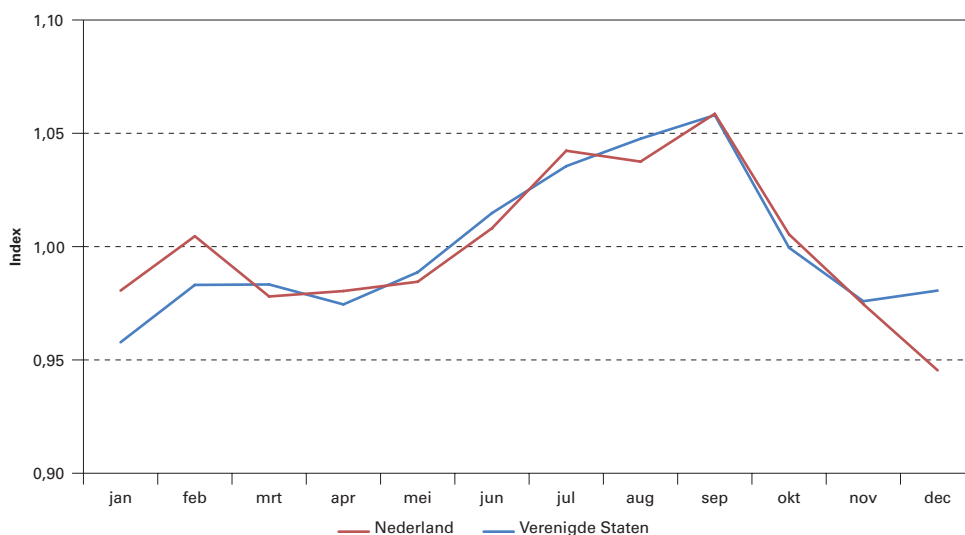
Net als in Amerika laat in tal van andere landen het maandelijkse aantal geboorten een regelmatig patroon zien. In het voorjaar worden minder kinderen geboren dan in de zomer. De onderzoekers schrijven het lage aantal geboorten in het voorjaar toe aan hoge temperaturen in de voorafgaande zomermaanden ten tijde van de conceptie. De oorzaak kan biologisch zijn (kwaliteit van sperma, ovulatie, miskraam), maar kan ook te maken hebben met gedrag (minder seks op hete dagen). De onderzoekers constateren dat na de ruime verspreiding van airconditioning het effect van temperatuur op het aantal geboorten kleiner is geworden. Zij veronderstellen dat de daling van het aantal geboorten voor een deel tijdelijk is en deels wordt gecompenseerd door een stijging in de zomermaanden. Zo verklaren ze het hoge aantal geboorten in de maanden juli, augustus en september. De onderzoekers claimen dat ze bijna de helft van het seizoenspatroon van de geboorten in Amerika kunnen verklaren uit temperatuurschommelingen.

Hoe zit dat in Nederland? De figuur laat zien dat er ook in Nederland een duidelijk maand-

patroon in het aantal geboorten bestaat. In de maanden maart, april en mei worden 2 procent minder kinderen geboren dan het maandgemiddelde en in de maanden juli, augustus en september 5 procent meer. De Amerikaanse onderzoekers beweren dat de zomerpiek in de geboorten een compensatie is van het lagere aantal geboorten in het voorjaar. Wat aan zowel de Amerikaanse als de Nederlandse cijfers echter opvalt, is dat de piek in de zomer groter is dan het dal in het voorjaar. En verder valt op dat in Nederland het aantal geboorten in december lager is dan in het voorjaar. Het ligt dus niet erg voor de hand om het maandpatroon van de geboorten te verklaren uit temperatuurverschillen tussen de maanden.

Hoewel de Amerikaanse onderzoekers laten zien dat een heel warme dag in de zomer leidt tot minder geboorten negen maanden later, lijkt het gemiddelde effect van temperatuur op het aantal geboorten per maand maar klein. Het kan in ieder geval niet het hoge aantal geboorten in de maanden juli-september verklaren en het lage aantal geboorten in december. Hun claim dat de helft van het maandpatroon

Maandelijkse fluctuaties in het aantal geboorten in Nederland en de Verenigde Staten, 1995-2014 (index: jaargemiddelde = 1)*

* De cijfers zijn gecorrigeerd voor de lengte van de maand.

Bronnen: CBS (eigen berekeningen); United Nations Statistics Division (eigen berekeningen).

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Ingrid Esveldt, eindredacteur Harry van Dalen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage (070) 356 52 00
Telefoon	demos@nidi.nl
E-mail	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	www.up-score.nl

uit temperatuurverschillen kan worden verklaard, lijkt dan ook niet terecht. Andere factoren hebben blijkbaar een veel grotere invloed op het maandpatroon van de geboorte.

Temperatuur kan zeker invloed hebben op het aantal geboorten negen maanden later. Maar de Amerikaanse onderzoekers overschatten de grootte van het effect. En daarmee overschatten ze ook het effect van de opwarming van de aarde op het totale aantal geboorten.

LITERATUUR:

- Barreca, A., O. Deschenes en M. Guldi (2015), *Maybe next month? Temperature shocks, climate change, and dynamic adjustment in birth rates*. NBER Working Paper 21681. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Joop de Beer, NIDI, e-mail: beer@nidi.nl